

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 40 (1926)

Artikel: Il domini della partida fanzosa da 1494-1597 : la dieta Glion 1549
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-197940>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 18.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

PARTIDAS E COMBATS ELLA LIGIA GRISCHA

DA 1494-1794

DAD ALEXANDER PFISTER.

1. Il domini della partida franzosa da 1494 - 1597. La dieta a Glion 1549.

Aunc pli che ozildi vegnevan els temps vargai las damondas publicas en vitgs e sin cumins de nossa tiara tractadas e decididas tenor interess e pareri de partida; sez dretg e giustia stavan sut lur influenza, ed in dils pli fins giurischurs ella Liglia grischa el 18avel tschentaner, Deodat de Latour, ha avon 200 onns declarau: dretg e giustia porscha ina sentenza dil temps buca, ella exprima adina la forza u pussonza della partida e quella dat *siu* dretg — in dretg partischant. Era en autras damondas internas dominescha e decida il spért de partida, e perfin las pli simplas questiuns tuttavia localas anflan lur davosa decisiun ord ils mauns dellas partidas. Quellas eran denton buca naschidas sin fundament de relaziuns

Remarca: Igl autur vul dar ina *cuorta* égliada sur truschas dellas *partidas* duront treis tschentaners — e quei sin fundament de material, derivont ord ils archivs de Ruma, Milaun e Paris (per gronda part contenius egl archiv federal a Bern en copias). Il material vegn per munconza de spazi numnaus mo exepzionadamein, aschia era la literatura.

Dal pugn de vista de partida ha bein enqual eveniment in' autra fatscha, perquei ha ina tala scrutazium era siu bien dretg; ella meina savens tier las ragischs ded acziuns pauc capeivlas. — Ils pli impurtonts umens (sco p. e. Sgier, Capol, Conradin e Gion Ludovic de Castelberg), che «fan la historia de lur temps», vegnan cheu caracterisai tras las perdetgas de lur temps ni sin *fundament* de quellas. Talas ein naturalmein adina pli ni meins subjectivas, sco quei che la historia sezza sa mai far la pretensiun ded esser *absolutamein* objectiva. Cheu vul igl autur ni glorificar ni blasmar las personalitads, mo mussar lur patertgar e demenar e quel de lur temps, evitond solemnas frisas. Sco nos politichers cum lur vezis e vertids de *nies* temps, ein quels umens *products de lur tschentaners, de lur relaziuns, de lur contuorn e lur concarstgauns. Nuot meglier e nuot mender!*

ni interess *interns*. Las pussonzas europeicas formavan e menavan ellas, ed ellas dependevan en lur far e demenar il pli savens da quellas. A Paris, Madrid ni Milaun s'occupavan ins dall'elecziun digl uestg, ni digl avat de Mustér, mo era da quella dil mistral e geraus, e las partidas survegnevan da leu anora las directives per lur acziuns. En tala dependenza muncavan lu las bialas vertids de nies temps, sco patriotismus, senn per il beinstar general, pasch e giustia. Il politicher sco il militar eran ferm ligiai cun quellas pussonzas, tonpli che quasi tuts uffecis eran buca pagai (priu ora en tiara subdita), ed igl um viveva dallas grazias jastras e pagava e manteneva sias vuschs era cun daners jasters. Cheutras vegneva il politicher menaus sin curiosas vias, gie savens demoralisau: el daventava in' unfrènda de siu temps e sias relaziuns politics. Per capir nossa historia stuein nus pia era encurir ils giavischs e sentiments dellas pussonzas ed il demenar de nos politichers viers quellas, surtut viers l'Austria, la Frontscha, la Spagna u Milaun.

Suenter la fundaziun della Ligia grischa demuossan la claustra de Mustér e ses subdits in aversiun viers il ducat de Milaun; quella crescha duront l'uiara dils Confederai encunter la Burgogna. Incaps territorials ed en commers e trafic pon esser stai la raschun de quels sentiments. En quels dis viers la fin dil 15avel tschentaner crescha la Frontscha e daventa in stadi grond e pussent, e Girolamo Savonarola, il grond predicatur a Firenze, glorifichescha a siu pievel *Carli ils VIII* de Frontscha (1483—1498) sco il „maun de Diu“ ni la „torta dil Segner“, che vegni a vegnir sur l'Italia, e 1494 marscha Carli ils VIII sur las alps franzosas ell' Italia, per acquistar Neapel e Milaun.

Quei eveniment ha mess gl'entir mund en moviment ed era tratg nossas vals alpinas — surtut la *Ligia grischa* — en las grondas truschas politics dell'Europa. La posiziun dils Grischs ei ussa daventada de grondissima impurtonza. Els stavan cheu davos ils mirs alpins, la fortezia naturala de Milaun, en possess dellas vias e portas, che menavan giu en quei ducat. Ei secapescha, ch'il retg de Frontscha ei sefatgs de bien amitg ed ha carsinau ils purs barbus ed unschiu tuttas siaras, per far arver ad el quellas vias e portas e finalmein aunc accumpignar el cun la forza dellas armas el ducat. Mo da l'autra vart ha igl imperatur Maximilian igl I era fatg semigliontas breigias. El ha surdequei aunc dau siu fegl Filipp a Giuanna, la princessa ed artavla della Spagna

e cheutras fundau la gronda uniun Austria-Spagna, ina pussonza, che doveva far ina fin a tuttas queidas della Frontscha sill'Italia. Mo Carli ils VIII de Frontscha e siu successur *Luis ils XII* (1498—1515) han stinadamein battiu per arrivar en possess de Milaun, e malgrad tuts impediments ein 1499 Milaun e Genua vegni en lur mauns, e la Frontscha ha giu ses bials success tochen 1516.

Nos signurs e purs ellas valladas grischunas han gleiti sentiu, ch'els stavan a miez il mund ed han emblidau empau las pintgas historias localas ed internas e fatg politica alla gronda cun retgs ed imperaturs, cun dretg e seniester, cun e senza inschign.

Strusch ha Carli ils VIII giu attaccau (1494) l'Italia, sche han ses adversaris: il papa, igl imperatur Maximilian, il retg de Spagna, il duca de Milaun e la republica de Veniescha serrau ina ligia e fatg tutta breigia de trer la *Ligia grischa* en lur uniun. Aschi spert stat ella avon ina gronda e greva decisiun. Ella va sias atgnas vias e seligia 1496 cun ils Confederai e cun la Frontscha, malgrad ils amitgs dil papa e digl imperatur en nossas vals, e la Ligia grischa furnescha ses umens al retg Carli ils VIII. Tgei viriveris politics, ch'ei ha dau, san ins patertgar. Il retg de Frontscha distribuescha daners — 2000 livras ad onn, ozildi ina valeta de silmeins 40,000 francs — omisduas varts anflan lur amitgs, ed el decuors dils onns 1496—1499 unschan las pussonzas e battan las duas partidas aschi vigurusamein, ch'ils Grischs ston en ina lescha de 1500 (brev de pensiuns) scumandar tut quellas „practicas“. Mo la buorsa e la pissiun ein pli pussentas, che la lescha, e la partida franzosa crescha. Ils amitgs de Frontscha survegnan 700 livras pensiuns secretas ed (1499, 1500, 1501) ils „Franzos“ a Cuera 350 e quels ellas X dertgiras 200*). La partida franzosa triumfescha. Inagada en possess de Milaun, ha Luis ils XII negligiu ils Svizzers, e quels han 1509 lu buca renovau l'allianza; sulet culs Grischuns e culs Vallisans ha el serrau in niev contract ed empermess 3000 livras pensiun annuala, mo quella reparteva el a tgi che el vuleva. Cheu encunter ha el survegniu il dretg de far libramein recruta, encunter ina paga de sis livras per um ii meins. Leutier ha el empermess de dar agid allas Ligias en temps d'uiara. La partida dominava vinavon. Pér 1512,

*) Bern survegn lu 2660, Turitg 2100 livras. Ins quintava avon diesch onns la valeta cerca il diesch dubel; ussa astga ins quintar ina livra sin 20 francs.

cura ch'ils Svizzers, stimulai dal papa tras il cardinal Schinner, ein arrivai sutsi a Cuera, per marschar tras la Giadina giu a Verona e lu a Milaun a better ils Franzos ord il ducat, ein era ils *Grischs* s'uni cun els ed han *bandunau ia Frontscha*, figend valer: l'allianza cun ils Svizzers seigi pli veglia e mundi avon a quella culla *Frontscha*. Cun quella caschun han las Ligias reticas acquistau la Valtelina, Bormio e Clavenna. Ils dis de Marignano (1515) han puspei dau alla partida franzosa en la Ligia grischa il surmaun, ed ella ha 1521 sforzau tier in niev contract cun la *Frontscha*, schegie che las autras duas Ligias havevan dapi 1518 in „allianza perpetna“ cun l'Austria*), en la quala ellas havevan empermess: buna vischinonza, liber pass e repass, vicendeivels risguards en tuttas fitschentas, agid e susteniment en tuts prighels. La *Frontscha*, lu en possess de Milaun, ha cediú definitivamein allas Ligias las tiaras subditas, e las Ligias han lubiu de schar far schuldada en certs territoris designai. La Ligia grischa cun sia ferma partida franzosa ha puspei giu il domini politic. Igl avat de Mustér retrai en quels dis da Paris in'indemnisaziun per ses ínteress de pli baul sil territori de Milaun de 200 livras e dasperas ina pensiuun secreta de 100 livras; canoni Luci Iter (pli tard uestg e morts sco tai 1549) gauda ina pensiuun de 75 livras, ed Hans Egli, il predicant a Cuera ed Antoni Travers retscheivan la medema dota**). Dasperas parta Albert de Salis, igl um confidau della *Frontscha*, ils medems dis suenter quida e „beinmanegiar“ denter sia gronda partida 1300 crunas. Mo paucs documents demuossan la veta politica dellas partidas en quels onns, mo claramein semanifesteschan las simpatias per la *Frontscha*, surtut en la Ligia grischa, ferton che la Ligia della casa de Diu e las X dertgiras ein aunc adina stimuladas per igl imperi.

Igl onn 1535 miera il duca Francestg Sforza, ed igl imperatur Carli ils V pren Milaun sco tiara digl imperi e dat il ducat lu pli tard a siu feigl, il retg de Spagna (1556).

Il niev vischin ha empruau de gudognar las Ligias encunter la *Frontscha*. Las Ligias havevan ussa tonpli impurtonza, essend ch'il territori de Veniescha confinava cun la Valtelina e *gl'impe-*

*) Gia 1518, duront che las duas autras ligias tractavan cugl imperatur, haveva la *Frontscha* dau 3000 livras pensiuns particularas e secretas alla Ligia grischa, 1525 duront ils grevs combats ell' Italia 4380 livras, 1527: 520 livras, 1534: 4500 allas *treis* ligias.

***) Ils 18 de mars 1526.

ratur saveva dall' Austria anora arrivar mo sur territori Grischun a Milaun. La Frontscha ha era ussa buca desistiu dal dretg sin Milaun ed ha cun gronda premura continuau ded agrondir e mantener sia partida franzosa en las Ligias. Ella ha unschiu ses partisans aschi aviartamein, che ils adversaris en la Ligia dellas X dertgiras han en lur scuidonza castigiau ils pensionists franzos sin la dieta a Tavau. Mo tutina ha igl ambassadur franzos Gian Giacomo de Castion repartiu, buca mo las 3000 livras contrahadas, mo aunc pli daners secretamein *). 1544 tochen 1548 ha Castion baghegiu il casti de Haldenstein e lu da leu anora luvrau cun tuts rampins, per renovar l'allianza dellas Ligias cun il niev retg de Frontscha, *Heinrich ils II* (1547—1559). En quels dis ein omisduas partidas seraspadas entuorn lur menaders, e da mintga vart regeva gronda pissiun. Ils „Franzos“ havevan a lur testa il cauderschader (Landrichter) *Gion de Capaul* de Flem, *Gion de Marmels*, segner de Razen, *igl avat Paul* a Mustér ed *igl uestg Iter* a Cuera. Combats turbulents havevan regiu gia 1542, aunc pli crescha la pissiun 1548 e 1549. Castion vul ina nova alianza cun la Frontscha, ses partisans ein d'accord. *Gion de Capaul* e *Gion de Marmels* van a Solothurn, per assister allas tractativas denter la Svizzeria e la Frontscha, ed *igl uestg Luci Iter*, il vegl partisan franzos, presenta lur pareri alla Ligia della casa de Diu. Quella fuva mo per part cuntraria alla Frontscha; mender stavan ils aspects en Portenza e Tavau, ellas X dertgiras. Ins temeva leu l'Austria, vuleva evitar conflicts e scueva als pensionists de Frontscha lur bialas dotas annualas. Malgrad tut quei han Castion e ses amitgs anflau, las relaziuns politicas per l'allianza seigien favoreivlas ed han instradau la fiera. Castion ha dumandau in „pittac“ ni congress grond sin siu agien quen. Quel ei seradunau ils 24 de mars a Cuera. Mintgin dils diesch umens ha retschiert ils 30 sols schurnada **) e leutier aunc bein enqual biala bunamana, tut ensemen egl importo de 225 livras. Era mintga assistent ni secund deputau, „practicond encunter ils cumins per l'allianza“ ha survegniu sia biala recompensa (135 livras) e gl'ustier della „Cruna“ a Cuera ha presentau in quen dellas „expensas per la

*) Ils 2 de zercladur 1546: 39 411 L.; 1548: 34,243 L. Biblioteca nazionale a Paris, copias egl archiv federal a Bern.

**) Ina livra ni lira ha 20 sols, in sol (ni sou) 12 deniers; 30 sols fissan 1½ lira ni ca. 30 francs valeta.

bucca“ de 46 livras e 2 sols e 6 deniers. Immediat suenter la fin dil „pitac“ ein ils emissaris de Castion marschai sin tuttas varts atras vischnaucas e cumins, han barhau per l'allianza cun la Frontscha ed admoniu ils amitgs u partisans — tuts en dependenza della buorsa franzosa — de far lur pusseivel. Cun gronda pissiun ei ussa en tuttas parts dellas Ligias l'allianza vegnida discussionada; aviras e buschias han buca muncau dad omisduas parts. Ils 19 de matg 1549 ei la dieta dellas treis Ligias seradunada a Glion.

Tgei veta e tgei truschas ch'il marcauet sper il Rhein hagi viu en ils tschentanners vargai, tals dis, sco quels dils 19 tochen ils 25 de matg 1549 e lu ils 17 de fenadur 1549, ein buca savens turnai. Castion e ses amitgs temeivan empau la ferma opposiziun dellas X dertgiras ed ils emissaris de Milaun e Viena. E daveras, a Glion arrivan ord Portenza e Tavau buca mo ils 14 deputai, mo bein 87 umens sco „assistents e condeputai“, e la Ligia della casa de Diu cun 22 vuschs ei representada tras 40 umens; sulet la Ligia grischa cun sias 27 vuschs ha mo 30 umens. Ei smanatscha ina greva burascla, mo Castion capescha de quietar. Sco usitau vivan tuts amitgs ed era ils adversaris sin cuost della Frontscha, e Castion paga aunc a mintgin la schurnada de 30 sols sco sil „pitac“ a Cuera. Tutina sto Castion sentir la nauscha resistenza dils umens de Portenza e Tavau ed unscha els, per dar ad els „ina megliera voluntad“ cun 391 livras e 10 sols. Era gl'ustier de Glion fa grondas „expensas extraordinarias per la bucca.“ Sin tuts mauns roclan ils daners de Frontscha, ed ei ston ruclar, vul Castion arrivar tier siu intent. Castion sez, adina accumpignaus dils offiziers en survetsch de Frontscha, dat era generusamein als paupers e rugadurs, che serimnan per tals dis mintgamai ella capitala sursilvana, ed el emblida buca ils „fifers e schumbraders“, che han accumpignau el e tut sia suite, ils offiziers ord survetsch de Frontscha e divers deputai, dils pli intims, ord siu domicil tier las sessiuns della dieta, che *Pieder Berther* presidescha sco cau della Ligia. Gie rehamein, sco strusch in Romontsch ha zacu viu, remunerescha Castion ils secretaris u scarvonts, surtut quel della Ligia grischa per las copias digl act d'allianza e per translatar quei opus en romontsch (27 livras). Mo donn, che quel maunca. Ils deputai bandunan finalmein Glion senza terminar las tractativas; ils cumins han de dar lur pareri.

Ils 17 de fenadur 1549 seradunescha la dieta puspei a Glion per dar la decisiun sur la votaziun dils cumins e serrar l'allianza. Quella gada ha la partida franzosa fatg autras preparaziuns, pertgei ord divers cumins tuna ei buca bein. — Puspei compara Castion a cavagl cun tut sia suita; biars partisans e surtut offiziers de Frontscha, sco Comanil de Glion, Lombriser e Castelberg accumulogan el; el medem temps marschan 2000 umens en armas cun „fifers e schumbraders“ el marcauet. Bein ein ils emissaris imperialis e spagnols stermentus activs; ils de Portenza arrivan era puspei fetg numerus e propi de schliata luna, mo ils „Franzos“ camondan la fiasta. A tut quei grond pievel: rugadurs, schuldada, deputai tegn Castion tabla aviarta. Las brels ha negin dumbrau, il quen de quels paucs dis munta sin 1800 livras e cun ils dis de Cuera ensemen sin 2307 livras ed 8 sols.

En la sessiun della dieta generala fan ils adversaris nauschas reproschas sur las truschas u practicas della partida franzosa. Els traian neunavon la brev de pensiuns de 1500, che scumandava sut peina de dishonor, d'acceptar pensiuns secretas e daners dils potentats, mo ils „Franzos“ sdrappan la purgameina ord lur mauns e scarpan ella en tocca, e sin quei vegn concludiu de serrar l'allianza. *Landrichter Gudegn Lombris*, in bien „Franzos“, ei silsuenter viagiav cun ils auters dus caus a Solothurn, per ratificar il contract. Sin siu retuorn a casa ha el en in stemprau sil lac de Turitg piars la veta. Fermas e grevas ein lu era las burasclas politicas el Grischun daventadas. Gie, Castion ei duas gadas vegnius attacaus dals adversaris en siu casti a Haldenstein, e *Hieronimo Ronzono*, igl emissari de Milaun, ha ugliav cun gronda stenta, per puspei derscher ils conclus de Glion, figend valer, ina partida unschida hagi unfriu las bunas relaziuns cun Milaun, il liber commers cun rauba e biestgam, mo per siu agien sac. Perfin en la Ligia grischa, ch'era tochen da cheu adina stada aschi franzosa, leva l'opposiziun tier quels, che han pauc art e part vid cumpignias e pensiuns de Frontscha. Jan dla Rägla de Montogna, Silvester de Tusaun e Christenmann de Stussavia ensemen culs de Schoms — interessai per la via dil Spligia ed il trafic cun Milaun — protestan encunter l'allianza, van a Glion,

*) Sur Castion pareglia: Bündnerisches Monatsblatt, 1924. Jecklin, C. Der französische Gesandte Castion und sein Versuch, die Herrschaft Haldenstein den VII Orten in die Hände zu spielen.

catschan il congress in ordlauter e sforzan il cauderschader de clamar per s. Catrina il „Bundstag“ a Trun. Leu damondan els lu medem dretg per tuts, ina gesta repartiziun dils uffecis en Valtellina e che la brev de pensiuns de 1500 vegni danovamein concepida e renconuschida, e finalmein vulan els ina dertgira nauscha viers ils pensionists; quei san lu ils „Franzos“ impedir, mo las autras pretensiuns ston vegnir concedidas. Ina fetg semiglionta revolta ha liuc a Tavau, nua ch'ils Buols, Sprechers e Beelis della partida franzosa vegnan condemnai, mo arrivan puspei spert tier honor ed uffecis. Ina critica empau generala scheva: las treis Ligias hagien tralascchau de dumandar, ch'il retg de Frontscha tracteschi ellas sco treis cantuns u stadis — sco ellas eran gia 1526 numnadas. Ultra de quei deigi il retg empermetter de formar in regiment grischun, aschi gleiti, sco el hagi engaschau 6000 umens ord la tiara. Castion, che veseva, co sia partida piteva, ha urbiu ora quellas duas grazias da siu retg, e la dieta a Glion ha lu 1551 scumandau las practicas per revoltar il pievel. Castion ei morts a Haldenstein 1553.

Alla partida franzosa ha il retg per part era exequiu ils giavischs. 1553 ha el priu sis cumpignias de 300 umens, pia 1800 umens ord la tiara e surdau quellas a ses buns adherents: *Anton e Hercules de Salis, Hans de Gugelberg, Joder de Jochberg a Laax, Hans Guler, Gili Maissen de Sumvitg e Clau Fischer de Rueun*, omisdus pli tard cauderschaders. Era ils treis umens dil congress u „pitac“ a Cuera, che han tractau quei engaschament: *Ambrosius Marti, Joachim de Jochberg de Laax* ha el remunerau (cun 151 livra l'in), ed igl ustier della „Cruna“ a Cuera ha puspei presentau sia tessla de 61 livra, aschia che las expensas totalas mavan puspei sin 609 crunas. L'opposiziun figeva beinduras empau canera, mo ella haveva neginas forzas de vaglia; ei muncava ad ella surtut ils menaders. Pertut en la Ligia sura predominava entuorn 1553 la partida franzosa. Castion e ses amitgs havevan giu in grondius success, ed il niev ambasadur *Salazar d'Asnois* (1555—58) ha saviu raccoltar ils fretgs; denton ha era el buca tralascchau de cultivar l'amicizia en tuttas parts della Ligia grischia ed a Cuera*).

*) Ord ses quens dils 7 de november 1558:
 A Martin Cabalzar 31 l.
 A Baptista de Salis per vin ed in bov 60 l.
 Al litinent de San Gaspar 38 l.

L'allianza doveva spirar 1564. La Frontscha ha dumandau la renovaziun cun la condiziun speciala, che negina outra pussonza adversaria astgi passar cun truppas atras las Ligias. Quei mavà encunter l'Austria e la Spagna. Immediat ha perquei era la Spagna giavischau la medema allianza; mo vesend ella la pussonza della partida franzosa, ei igl emissari spagnol secuntentaus ded ugliar e fugantar encunter la renovaziun dell'allianza cun la Frontscha. Quella ha entras siu ambassadur *Bellièvre* mo fatg pli gronds sforzs de rimnar ina aunc pli ferma partida. Ils *capitanis de Castelberg, Christoffel Casaulta, Lombriser, Gilli Maisen, Clau Fischer, Joder de Jochberg* ed ils *de Monts* eran tras lur cumpignias en Frontscha tuts ligiai cun quella pussonza e cun els aunc numerus uffiziers e schuldada. Per ils capitani surtut era quei lur existenza e fontauna de lur fortuna. La Frontscha ha gia 1562 puspei entschiet a rimnar ils adherents, ed ei drova mo de ponderar *la gliesta de pensiun* de quei onn e dils suondonts ed ins observa, tgei grond diember ded umens retergeva daners, per operar el senn dil retg de Frontscha e tgei influenza la Frontscha possedeve en nossa tiara. Mo era l'impurtonza ch'ins attribueva a mintg' um, ei exprimida en la summa, ch'el retscheiva. *Igl avat de Mustér e Landrichter Martin de Cabalzar* ord la casa de Chischaigl sper la caplutta de s. Victor a Degien, en quels onns e gia entuorn 1548 il menader della Lumnezia e della partida franzosa, *Hans de Mont* (maridau cun Magdalena de Valendau) cun siu domini a Valendau ed en Lumnezia, dasperas *Caspar de Mont*, il podestad de Tirano (1565), il Landrichter *Gion de Capaul de*

A Pieder Eüster 8 l.

Ad Ulrich Consturier 20 l.

Ad Albert della posta de Curvalden 100 l.

A Christe Brügger 11 l. 12½ s.

A Nicolaus Stupa, doctur a Clavenna 5 l.

A Thomas Parle 6 l.

A Remy de Schauenstein per haver spediü ils pachets postals dus onns tochen a Lonsch, schegie obligaus mo tochen a Curvalden 72 l.

Alg uestg de Cuera 800 l.

Al prefect e cussegl dil marcau de Cuera 40 l.

Al prefect Tscharner 36 l.

Al Landrichter Capol e siu frar Christoffel 200 l.

Al col. Hercules de Salis 400 l. etc. Total: 3021¼ livras.

1560: agl uestg Thomas 700 livras.

Dasperas muossan ils quens l'intrada dils capitani per lur cumpignias:

p. e. 1558 a capitani Christoffel Casaulta per treis meins 8591 livras 4 sols;

1568 a capitani Castelberg sold per 300 umens etc. 1550 livras etc.

Martin Cabalzar ei pli tard Landrichter, Thomas Parle ei de Flem.

Flem, il menader dils Franzos 1548 e 49, *Hans Heinrich de Marmels* a Razen stattan alla testa en la part sura. Tut ils *Plantas* e *Salis* paradeschan cun grondas pensiuns en Giadina e Bergaglia. Mistrals e geraus, salters e scarvons, tut sefa vid il grep de sal franzos*). La pli gronda dota retrai igl *uestg Thomas Planta* a Cuera. En quella situaziun ha la sort menau ils babuns en las Ligias, surtut en la Ligia grischa. In nausch tiran dominescha sur il pievel „liber“ en la Rezia, la buorsa franzosa. La differenza della confessiun svanescha aunc cumpletamein. Certas contradas ein representadas meins stedi, p. e. Schoms e Valrein, che han interess commercials, che lubeschan ad els ussa buca de sebetter memia aviartamein encunter la Spagna, mo menaders sco *mistral Calguer* ed auters ein era cheu cumpans survetscheivels sper la buorsa franzosa.

Era la Spagna fa en quels dis gronds sforzs, per gudognar adherents en la Rezia; ella empermetta daners, liber transit, garnezi, ed ils „Franzos“ dian, fussi igl emissari spagnol vegnius pli baul, v. d. avon Bellièvre, sche havessi era la Ligia grischa fatg marcau cun el; pertgei il Spagnol ei fetg grazius. Dat il Franzos in sol, sche dat il Spagnol dus, ed aschia gudogna el per temps certas parts della Ligia grischa. Il fevrer 1564 emprova igl emissari de Milaun schizun de far levar il pievel en Surselva e marschar a Cuera a devastar il marcau („raser Coire“), pertgei l'allianza franzosa mundi encunter tuts interess della tiara, e Cuera seigi aschi ferm per quella. En profunda resignaziun scriva igl ambassadur franzos: „Bein hai jeu dau biars daners, mo la Spagna dat ton de pli, ed ei gida nuot auter che la forza. Ils adversaris smanatschan de vegnir a Cuera e catschar mei ord la tiara e far giu il tgau als menaders de mia partida.“ Era Carli Borromeo ha quels dis siu emissari en la Rezia, che lavura per Spagna e Milaun**).

Nuotatonmeins serepeta 1565 a Glion la historia de 1549. Puspei ston ils „Spagnols“ far la gatta morta e sperar sin auters

*) Pareglia mintgamai las gliestas de pensiun, reproducidas sco agiuntas alla fin de quella scrutaziun.

***) Rott, Edouard. Henri IV, pag. 176 n e Rott, E. Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses. I—VIII. *Heinrich Reinhardt & Fr. Steffens*. Die Nuntiatur von Giovanni Francesco Bonhomini 1579—1581. Einleitung und Band I und II. Ammann Petter, numnaus ellas gliestas de pensiun de Frontscha 1562, 65 e 69, ei forsa il cauderschader Pieder Bundi, che viseta Borromeo ad Ursera 1570.

megliers temps. Las Ligias ein ussa pli unitas che mai. Ei ha nuota effectuau, che Milaun ha 1559 serrau ils confins per tuttas victualias. Era las X dertgiras voteschan la pli part per l'allianza. Negin smervegl, varga 1000 umens della libra Rezia ein cumprai e figureschan sin las gliestas de pensiuns secretas. En Giadina dat ei ina reacziun encunter talas relaziuns. Umens senza bunamana e senza interess militars sesaulzan a *Zuoz* e fan dertgira nauscha; denton va alla finala era lur acziun vi en mauns de mediatur ni derschaders unschi cun daners franzos (Luci Dagh, Scarpatetti, Barclamiu Corn de Castelmur). Aschia ha la partida franzosa 1565 puspei victorisau, e la Frontscha ha ussa buca schau ord ils égl's ses amitgs en las Ligias. En ils onns suondonts ha ella aunc anflau biars adherents en la Rezia *).

La Frontscha duvrava ussa las truppas grischunas per ses combats interns, surtut visavi als Hughenots. En las Ligias eran ins denton bein orientaus sur la politica dils retgs de Frontscha egl intern, ed en las parts catolicas delucidavan ils emissaris spagnols il secuntener de Heinrich ils III (1574—1589) e lu surtut de Heinrich ils IV (1589—1610) visavi lur concartents. Tscheu e leu sefigeva ussa era el Grischun il contrast denter las confessiuns valer. Carli Borromeo, igl archiuestg de Milaun, representava en medem temps quels interess ed ils interess politics de Milaun e de Spagna. En sia senn ha igl avat *Christian de Castelberg*, animaus e sustenius da Carli Borromeo, vegliau sur ils interess catolics. Quei para denton esser daventau plitost en fatgs ecclesiastics, *senza bandunar la veglia partida franzosa ni opponer a quella*, sco ins havess astgau spetgar dad el a Milaun. Il beinstar de sia parentela — surtut dil menader della partida franzosa en Surselva, capitani *Sebastian* (numnaus Baschli) *de Castelberg* — dumandavan la favur della Frontscha **). Sut l'influenza digl avat, sia familia, ses parents, ils de Florins, Jacmets etc. ei la partida franzosa semantenida. Bein ha igl avat tarmess il Landrichter *Gion de Florin* a Trient sil concil, mo el era sco „Franzos“ staus salter, mistral, capitani en Frontscha, ed el e siu fegl han

*) Mira las gliestas de 1569. 1562 haveva la Frontscha dau pensiuns particularas egl importo de 13 303 l. e 12 sols; 1565 26 073 l. 5 sols. En la Ligia grischina retergevan 1565 396 umens pensiuns particularas ord Frontscha.

***) Sur Castelberg raquinta: *Cahannes, Dr. Joh.* Das Kloster Disentis vom Ausgange des Mittelalters bis zum Tode des Abtes Christian von Castelberg 1584. Stans 1899.

buca spargnau breigia, per mantener la partida franzosa. En il medem temps lavura ina part dils predicants sut l'influenza de Turitg e Bern *encunter* la Frontscha ed emprova lu 1582 ded impedir ina nova alianza. Quei vul buca dir, ch'ils pertratgs e giavischs de Carli Borromeo a riguard la politica hagien en Surselva anflau negina suatientscha. Il guvernatur de Milaun saveva era bein avunda, tgei ligiava ils catolics en Surselva vid la Frontscha. Bein presentavan ils emissaris de Milaun daners quasi sur las forzas dil ducat e quei principalmein 1582; la fadigia sut las armas e las honors militaras, la caussa principala, surtut per ils Sursilvans, saveva Milaun buca dar ed aschia era buca supprimer la pli gronda forza franzosa e la simpatia per il retg de Frontscha e siu survetsch.

Igl onn 1582 giavischa la Frontscha de renovar l'alianza; la Part sura sustegn en quels temps dad ina vart il moviment della contrareforma en Mesauc e Valtelina, ed ei dasperas ferma per l'alianza franzosa e furnescha els onns proxims bia truppas alla Frontscha. Milaun fa novas emprovas, damonda in' alianza e lai tras ils cantuns catolics animar ils Sursilvans tier in' uniun, gie Milaun siara perfin il transport de garnezi e sal, e tutina stat la partida franzosa cheu aschi numerusa e cun tut las personalitads impurtontas, sco las gliestas de 1587 demuossan*).

In niev ambassadur (Lyverdis) vul 1587 novas truppas, ei drova l'influenza d'ina partida detscharta e pussenta, ed ina tala presentan las gliestas de 1587. Ellas lubeschan ina clara survista dils adherents, era en las vals lateralas, sco Schoms ed en Valrein e Mesauc, nua ch'ils grevs combats confessionals ein strusch vargai. Ins ha sin l'emprema égliada l'impressiun: partida franzosa e damondas internas e confessiun seigien aunc adina ina caussa tuttavia differenta, ils interess personals decidien cheu aunc generalmein.

Da Milaun anora augmenta il guvernatur ussa sias stentas, per formar ina partida. Aunc 1580 eran las Ligias stadas ferm encunter Milaun e havevan cun la mira sin quella pussonza scumandau tut „practicar“. Plaun e plaun anfla ella tutina ses amitgs en Surselva.

*) Mira las gliestas de 1587, che suondan sco agiuntas.